

ALGIMANTAS KATILIUS *

Wychowankowie seminarium duchownego w Sejnach – twórcy niepodległej Litwy

Seminarium duchowne w Sejnach założono kilka lat po utworzeniu diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej (1818)¹. Utworzenie seminarium warunkowały przede wszystkim kanony kościelne wymagające, aby w diecezji funkcjonowało także seminarium diecezjalne. W biskupstwie sejneńskim czyli augustowskim działające już seminarium duchowne w Tykocinie² nie spełniało wymagań diecezjalnych. Od czasu utworzenia diecezji wigierskiej (1799), brakowało duchownych do pracy duszpasterskiej w parafiach diecezji. Diecezja wigierska powstała na terenie Prus i składała się z trzech części znajdujących się do tej pory pod jurysdykcją biskupów: Wilna, Żmudzi i Łucka³.

* Algimantas Katilius – Instytut Historii Litwy w Wilnie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4942-5053>; e-mail: katilius1@gmail.com

¹ Diecezja sejneńska czyli augustowska stała się kontynuacją zlikwidowanej diecezji wigierskiej, powstałej wskutek zmian politycznych po trzecim rozbiórce Polski. Na określenie tej diecezji w historiografii kościelnej używano kilku terminów, wśród których należy wymienić: „diecezja augustowska, czyli sejneńska”, „diecezja sejneńska, czyli augustowska”, „diecezja augustowska” oraz „diecezja sejneńska”. Trudności z opowiedzeniem się za którąkolwiek z tych nazw wynikają głównie z braku jednoznaczności źródeł oraz z faktu, że nawet w okresie funkcjonowania diecezji używano kilku określeń. Spór o nazwę diecezji prezentuje ks. prof. zw. dr hab. Wojciech Guzewicz na łamach jednego ze swoich artykułów, opowiadając się jednocześnie za nazwą „diecezja sejneńska czyli augustowska”. Według wspomnianego historyka: „W sporze o nazwę diecezji przyjęto uważać za źródła podstawowe dokumenty papieskie, zawarte w *Bularium Romanum* i oficjalnych drukach źródłowych. Dopiero dalszym ich uzupełnieniem stają się akta wytworzone przez konsystorz biskupa i gubernatora na przestrzeni istnienia diecezji, źródła drukowane z XIX i XX w. oraz literatura przedmiotu. Dogłębna analiza i ocena jednych i drugich materiałów pozwoliła na skonstatowanie tezy o prawdziwości określenia „diecezja sejneńska czyli augustowska” i tym samym odrzuceniu innych terminów na określenie diecezji w Sejnach”. W. Guzewicz, *Sejneński ośrodek kościelny (wybrane zagadnienia)*, „Civitas et Lex” 2016, nr 2, s. 95.

² Zob. J. Łupiński, *Seminarium Duchowne w Tykocinie w latach 1769-1863*, Łódź 2011.

³ Zob. R. Sawicki, *Między ołtarzem a tronami obcych mocarstw. Biskupi diecezji wigierskiej – działalność pastoralna, społeczna i polityczna*, Warszawa 2018.

Wielu księży opuściło Prusy. Z tego też względu zaczęło brakować kapłanów. Starano się te braki uzupełniać i do pracy duszpasterskiej kierowano zakonników. Nie wiemy dokładnie ilu początkowo zakonników przybyło do diecezji wigierskiej, a później do sejneńskiej (augustowskiej). Udało się ustalić, że od końca XVIII w. do 1849 r. do pracy duszpasterskiej na tym terenie przyjechało 140 zakonników⁴. Nie wszyscy z nich tu pozostali. Część wróciła do diecezji, na terenie których wcześniej pracowali. Większość z przybyłych zakonników znała język litewski, gdyż w 1820 r. w parafiach litewskojęzycznych spośród 114 księży jedynie 38 było księżmi polskojęzycznymi⁵. Największa ich liczba przybywała z sekularyzowanych zakonów diecezji wileńskiej. Jednak taki stan rzeczy nie był zadowalający. Władze diecezjalne nie zawsze były ukontentowane z poziomu wykształcenia zakonników, ich morale, dyscypliny i praktycznego przygotowania do pracy duszpasterskiej. Najważniejszym argumentem przemawiającym za potrzebą utworzenia w Sejnach seminarium duchownego był fakt, że brakowało księży znających język litewski i tym samym przygotowanych do pracy w parafiach litewskojęzycznych. Ten problem doskonale rozumiał bp Mikołaj Jan Manugiewicz, biskup sejneński czyli augustowski w latach 1826-1834. W trakcie wizytacji litewskojęzycznej części diecezji zauważył on, że w parafiach, gdzie wierni rozumieli wyłącznie język litewski, brakowało księży Litwinów. Biskup miał świadomość, że ten problem można rozwiązać poprzez utworzenie przy kościele katedralnym seminarium duchownego. Z takim wnioskiem zwrócił się do Komisji ds. Religii i Oświaty. Dowodził, że utworzenie drugiego seminarium jest niezbędne⁶.

Sejny pod względem geograficznym były blisko terytorium zamieszkałego przez ludność litewską, a to ułatwiało seminarzystom przyjazd do tutejszego seminarium duchownego. Kolejną ważną okolicznością, która zachęcała młodzież litewską do kontynuacji nauki w Sejnach było to, że w Mariampolu działała szkoła 4-klasowa, a później także gimnazjum. Miało to wpływ na to, że większą liczbę alumnów w seminarium sejneńskim stanowili absolwenci szkół z Mariampola. W mniejszej liczbie do Sejn przyjeżdżali absolwenci szkół suwalskich czy też łomżyńskich.

Przez cały okres działalności seminarium uczyło się w nim 1196 alumnów. Większość z nich przybyła do Sejn z litewskojęzycznej części diecezji (Władysławowo, Mariampol, Wilkowyszki, Kalvarija, powiat lub dekanat sejneński). Klerycy z parafii litewskojęzycznych stanowili około 75,5% wszystkich wychowanków⁷. Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że ich języ-

⁴ Por. A. Katilius, *Buvusių vienuolių dalyvavimas Vygių ir Seinų (Augustavo) vyskupijų pastoracijose*, „Terra jatwezenorum” 2015, t. 7, s. 105.

⁵ Por. W. Jemielity, *Zakonicy w duszpasterstwie. Diecezja augustowska czyli sejneńska*, „Prawo Kanoniczne” 1998, nr 1-2, s. 152.

⁶ Por. tenże, *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872*, Lublin 1972, s. 83.

⁷ Por. A. Katilius, *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a.-XX a. pradžioje)*, Vilnius 2009, s. 183.

kiem ojczystym lub językiem, którego używali w domu był język litewski. Dlatego wspomniani alumni, po uzyskaniu święceń kapłańskich, mogli bez przeszkód zacząć pracę w parafiach litewskojęzycznych. Trzeba zauważyć, że alumni narodowości litewskiej w seminarium uczyli się języka polskiego, dlatego bez problemów mogli pracować także w parafiach polskojęzycznych.

Tematem tego artykułu jest naświetlenie wkładu wychowanków sejneńskiego seminarium duchownego w odbudowę niepodległości Litwy. Będziemy omawiać nie tylko bezpośredni udział księży w tworzeniu struktur państwowych (praca w Radzie Litwy, Sejmie Ustawodawczym), lecz także zaangażowanie w pracę społeczną, która była ważnym elementem w krzewieniu w społeczeństwie świadomości narodowej i postaw obywatelskich. Dlatego, omówimy udział kapłanów diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej w kolportażu wówczas zakazanej prasy i książek litewskich oraz ich późniejszy udział w legalnie działających stowarzyszeniach (po 1905 r.).

W tamtym okresie było niezmiernie ważnym, aby jeszcze w trakcie nauki w seminarium przyszli księża formowali swoją tożsamość narodową, by po zakończeniu nauki mogli włączyć się w proces formowania tejże świadomości pośród swych parafian. Do działalności lituanistycznej (np. zbieranie i spisywanie pieśni litewskich) kleryków narodowości litewskiej zaczął zachęcać nauczyciel języka i literatury polskiej profesor Stanisław Jemiołkowski, który w seminarium pracował w latach 1864-1872⁸. Rozpoczęta w tym okresie działalność lituanistyczna była później kontynuowana w różnych formach. W latach dziewięćdziesiątych XIX w. alumni w seminarium utworzyli nawet tajną litewską organizację. Lituanistyczna działalność kleryków była kontynuowana aż do chwili zamknięcia seminarium.

Ukształtowana w seminarium świadomość narodowa pozwalała młodym księżom podnosić także świadomość narodową swoich parafian. W późniejszym czasie odegrało to ważną rolę w formowaniu postaw obywatelskich w odrodzonym państwie litewskim. Jedną z form zaangażowania w pracę kulturalną i społeczną pośród wychowanków seminarium było rozpowszechnianie zakazanych wówczas druków w języku litewskim. Oprzemy się tu o badania, które w tym zakresie przeprowadzili Benjaminas Kaluškevičius i Kazis Misius. Sporządzili oni kompendium nauczycieli wiejskich i kolporterów litewskiego druku. W świetle tego spisu można stwierdzić, że 100 księży z diecezji sejneńskiej było czynnie zaangażowanych we wspomnianą działalność⁹. Księża chętnie organizowali kolportaż litewskich książek i czasopism. Zaangażowanie w tego typu zakazaną działalność kulturalną i polityczną – przeciwstawianie się polityce carskiej – było masowe, a kontynuujący ją klerycy przyczyniali się do wzmacniania litewskiego ruchu narodowego.

⁸ Por. tamże, s. 220-221.

⁹ Por. B. Kaluškevičius, K. Misius, *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864-1904*, Vilnius 2004, s. 19-551.

Na początku XX w., przed wybuchem pierwszej wojny światowej, najważniejszą formą aktywności kulturalnej księży było uczestnictwo w działalności stowarzyszeń. Duchowni narodowości litewskiej z diecezji sejneńskiej (augustowskiej) czynnie uczestniczyli w działalności stowarzyszenia oświatowego „Žiburys”, utworzonego przez aktywnego społecznika ks. Justinas’a Staugaitis’a w 1906 r. w Mariampolu. Stowarzyszenie to bardzo szeroko rozwinęło swoją działalność w parafiach litewskojęzycznych na terytorium guberni suwalskiej. W sumie utworzono 63 oddziały stowarzyszenia, w których aktywnie działali wychowankowie seminarium duchownego w Sejnach. Jak ustalił Kazys Šapalas, aż w 57 oddziałach stowarzyszenia funkcje przewodniczących zarządu pełnili księża¹⁰. Jedynie trzem oddziałom nie przewodniczyli duchowni, jednak i tam księża uczestniczyli w działalności zarządów. W parafiach, w których pracowało kilku księży, najczęściej w skład zarządów wchodziło 2-3 księży. Oddziały stowarzyszenia kładły największy nacisk na rozwój oświaty – tworzono szkoły podstawowe (w Mariampolu powstało żeńskie progimnazjum), organizowano kursy dla dorosłych, tworzono biblioteki i czytelnie, mieszkańców zapraszano na wykłady o różnej tematyce, zachęcano do aktywności kulturalnej (np. teatry stodolane), w niektórych oddziałach działały chóry itp. Można zatem stwierdzić, że poprzez aktywność kulturalną w stowarzyszeniach, księża przyczynili się do podnoszenia świadomości narodowej i politycznej swych parafian. Dlatego wspomniana działalność była niezmiernie ważna na drodze ku odtworzeniu niepodległości Litwy.

Rozpatrując bezpośredni udział duchowieństwa w działalności politycznej należy podkreślić, że spora ich część brała udział w pierwszym litewskim forum politycznym – Wielkim Sejmie Litewskim, który odbył się w grudniu 1905 r. Badacz historii Wielkiego Sejmu Litewskiego Egidijus Motieka pisał: „Rozszerzające się w kraju narodowo-polityczne odrodzenie zmuszało także inteligencję związaną z Kościołem do zmiany taktyki działania. Dążenie do utrzymania swoich wpływów w społeczeństwie litewskim spowodowało to, że oprócz zwyczajowo stosowanych różnych form wpływania na świadomość społeczeństwa, w tym działań o charakterze kulturalnym, zaczęto tworzyć struktury polityczne. Inaczej mówiąc, nurt społeczny związany z Kościołem katolickim musiał zdefiniować swoje poglądy polityczne, gdyż tylko w ten sposób był w stanie efektywnie rywalizować z innymi siłami politycznymi i uczestniczyć w akcji, która miała zsumować rezultaty litewskiego ruchu narodowego i sformułować zadania na przyszłość¹¹.”

Drugim ważnym politycznym wydarzeniem była konferencja litewska w Wilnie w dniach 18-22 września 1917 r. Podczas niej wybrano Radę Litwy, która później ogłosiła niepodległość Litwy. W obradach konferencji wileńskiej uczestniczyło 68 duchownych. Diecezję sejneńską (augustowską) reprezento-

¹⁰ Por. K. Šapalas, „Žiburio” draugija ir jos mokyklos, Marijampolė 2009, s. 159-316.

¹¹ E. Motieka, *Didysis Vilniaus seimas*, „Lietuvių atgimimo istorijos studijos”, t. 11, Vilnius 1996, s. 113.

wało 12 księży – Stanislovas Čėsna, Vincas Dvaranauskas, Adomas Lastauskas, Juozapas Marma, Antanas Petrauskas, Jonas Reitelaitis, Matas Sakevičius, Juozapas Stankevičius, Justinas Staugaitis, Antanas Šmulkstys, Jonas Totoraitis, Vincentas Vizgirda¹². Z Sejn pochodziło dwóch księży: Antanas Petrauskas i Jonas Totoraitis. W literaturze biograficznej możemy znaleźć informację, że we wspomnianej konferencji uczestniczył także proboszcz parafii Puńsk ks. Motiejus Simonaitis. Jednak w opublikowanym przez historyka Antanas'a Tyla spisie uczestników konferencji nie ma jego nazwiska. Niemniej jednak ks. M. Simonaitis był członkiem komitetu organizacyjnego konferencji. Drugą osobą z diecezji sejneńskiej, wchodzącą w skład wspomnianego komitetu organizacyjnego był ks. Justinas Staugaitis.

O mszy św. w katedrze wileńskiej, która poprzedziła konferencję, ks. Antanas Šmulkstys pisał następująco: „Przybyli Litwini, wszyscy, którzy tylko w tym czasie mogli uczestniczyć. Byli uczniowie gimnazjum, kursanci, dzieci ze szkół i domów dziecka, oczywiście także my – delegaci. Wzruszyliśmy się słysząc pieśń *Klęknijmy na kolana*. Próbowałem się modlić, lecz nie udało mi się. Przyłączyłem się do śpiewania pieśni i jakby potężny nurt porwał mnie ze sobą. Zapominając o wszystkim, poczułem Boga Wszechmogącego, który kruszy zbroje i panuje nad wszelkimi królestwami. Poczułem tchnienie Ducha Świętego, czułem wolność Ojczyzny, a serce mocno biło”¹³. W trakcie konferencji przyjęto najważniejszą uchwałę, mówiącą, że Litwa musi być niepodległym państwem. Do składu Rady Litwy spośród przedstawicieli diecezji sejneńskiej (augustowskiej) został wybrany ks. Justinas Staugaitis¹⁴. Wkład J. Staugaitisa w prace Rady Litwy był znaczący – pełnił rolę wiceprzewodniczącego. Często zabierał głos w trakcie obrad, był powoływany w skład różnych komisji i delegacji. Ks. Justinas Staugaitis podpisał Akt Niepodległości. Uczestniczył w konferencji w Lozannie, gdzie omawiano kwestie niepodległości Litwy. Ks. J. Staugaitis będąc wiceprzewodniczącym Rady Litwy z misją dyplomatyczną pojechał do Paryża, gdzie odbywały się rokowania pokojowe. W Rzymie przyjął go papież Benedykt XV. O tej audiencji J. Staugaitis w swych pamiętnikach pisał: „Ojciec Święty zaczął nas wypytywać, jak wyglądała podróż, jak bardzo nasz kraj ucierpiał w trakcie wojny, jak dajemy sobie radę itp. Bardzo delikatnie Ojciec Święty zapytał jak układają się nasze stosunki z Polakami. Odpowiedzieliśmy, że jeszcze mamy z nimi pewne konflikty. Nie planowaliśmy z nimi wspólnego bytu. Postanowiliśmy iść własną drogą. Ojciec Święty nic nie odpowiedział. To oznaczało, że nacisków, jakich

¹² Por. A. Tyla, *Lietuva prie Vasario 16-osios slenksčio*, Vilnius 2004, s. 60-62.

¹³ A. Šmulkstys, *Vilniaus konferencija ir krikščionys demokratai*, „Krikščionis demokratas” 1927, nr 3-5, s. 117.

¹⁴ Był w niej jeszcze jeden ksiądz z diecezji sejneńskiej (augustowskiej). To wieloletni kapelan gimnazjum w Suwałkach ks. dr Juozapas Stankevičius. Jednak po proteście socjalistów, którzy twierdzili, że w Radzie jest zbyt wielu księży, J. Stankevičius złożył rezygnację. Por. J. Staugaitis, *Mano atsiminimai. II papildytas leidimas*, Vilnius 2006, s. 253.

doświadczyliśmy ze strony kardynała Gaspari, papież nie zamierzał stosować”¹⁵.

Ważnym krokiem ku wzmocnieniu niepodległości Litwy był wybór Sejmu Ustawodawczego. W jego skład weszło czterech wychowanków sejneńskiego seminarium duchownego – ks. Justinas Staugaitis, ks. Mykolas Krupavičius, ks. Antanas Šmulkštys i ks. Juozapas Vailokaitis. Dwóch pierwszych było bardzo aktywnymi członkami Sejmu Ustawodawczego oraz późniejszych Sejmów. Wszyscy czterej księża reprezentowali Chrześcijan-Demokratów, którzy wówczas stanowili większość w Sejmie Ustawodawczym.

Na dokonania każdego z nich spójrzmy z osobna. Ks. Justinas Staugaitis był drugim, a później pierwszym wiceprzewodniczącym Sejmu Ustawodawczego, pracował w komisji d/s Konstytucji. Bardzo często zabierał głos w trakcie obrad, włączał się w dyskusje o polityce zagranicznej, oświacie, reformie rolnej, konstytucji. Praca ks. J. Staugaitis’a w Sejmie Ustawodawczym była związana z polityką dyplomatyczną Litwy. W 1920 r. wraz z Mykolas’em Šleževičius’em, Vincas’em Čepinskis’em i Maks’em Soloveičikus’em wyjeżdżali do Londynu, Paryża i Rzymu. W trakcie wizyt spotykali się z wysokiej rangi przedstawicielami ministerstw spraw zagranicznych. Wspomniana delegacja starała się o uznanie Litwy *de jure*, informowała dyplomatów Europy Zachodniej o problemach Wileńszczyzny¹⁶. Ks. J. Staugaitis był posłem na Sejm I i II kadencji oraz członkiem prezydium Sejmu. W pierwszej kadencji pełnił rolę wiceprzewodniczącego, a w drugiej był przewodniczącym (marszałkiem) Sejmu. Uczestnictwo J. Staugaitis’a w działalności politycznej nie stanęło na przeszkodzie w umacnianiu jego pozycji w hierarchii kościelnej. W 1926 r. został biskupem-ordynariuszem nowo utworzonej diecezji w Telšiai. Podsumowując, można stwierdzić, że jego praca w Radzie Litwy oraz późniejszych Sejmach świadczy o dużych zasługach J. Staugaitis’a w odbudowie niepodległości Litwy.

Drugim, wyróżniającym się członkiem Sejmu Ustawodawczego, był ks. Mykolas Krupavičius. Przewodniczył on frakcji Chrześcijan-Demokratów. Największym w historii Litwy osiągnięciem M. Krupavičius’a było przeprowadzenie reformy rolnej, której był „architektem”. O randze reformy świadczy to, że komisja sejmowa obradowała nad nią 81 razy, a Sejm 27 razy podczas sesji plenarnych. Debata nad reformą trwała kilka lat. W czasie 2,5-letniego obradowania Sejmu Ustawodawczego odnotowano ponad 150 wystąpień M. Krupavičius’a. Wskazuje to na fakt, że żadna ustawa, nad którą pracował Sejm, nie była mu obojętna. Po zakończeniu kadencji Sejmu Ustawodawczego, M. Krupavičius jeszcze 3 razy był wybierany do Sejmu na kolejne kadencje. Piastował także urząd Ministra Rolnictwa. Zatem można stwierdzić, że na jego

¹⁵ Tamże, s. 283.

¹⁶ Por. *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920-1922 metų) narių biografinis žodynas*, Vilnius 2006, s. 360-362.

barkach spoczął trud wdrożenia reformy rolnej¹⁷. Petras Maldeikis, autor monografii o Mykolas'ie Krupavičius'ie, jego działalność polityczną podsumował w następujący sposób: „Jako polityk Krupavičius należał do jednego nurtu politycznego (Chrześcijan-Demokratów) i reprezentował ich ideologię. Jednak bardziej pracował na rzecz Litwy aniżeli swojej partii. Swą pracą daleko przekroczył program swojej partii i nie należy już do jednego nurtu politycznego. Stał się częścią całego narodu litewskiego”¹⁸.

Ks. Antanas Šmulkštys pracował w komisji Oświaty i Odbudowy Kraju, przewodniczył wydziałowi Propagandy w Komitecie Odbudowy Kraju. W dyskusjach na forum Sejmu A. Šmulkštys uczestniczył rzadko. Najczęściej zabierał głos, gdy omawiano projekty aktów prawnych przygotowanych przez komisje, którym przewodniczył. Po Sejmie Ustawodawczym był posłem w trzech kolejnych kadencjach Sejmu. A. Šmulkštys był aktywnym członkiem partii Chrześcijan-Demokratów. W trakcie czwartej kadencji był w zarządzie partii, a przez pewien okres nawet jej przewodniczył¹⁹.

Ks. Juozapas Vailokaitis pracował w kilku komisjach: Tymczasowej komisja d/s projektu konstytucji, Ekonomiki (przewodniczył jej), Komisji d/s reformy rolnej i budżetu. Ks. J. Vailokaitis dość aktywnie uczestniczył w dyskusjach dotyczących projektów ustaw. Z protokołów obrad wynika, że ks. J. Vailokaitis zabierał głos 128 razy. Miał także osiągnięcia na niwie gospodarczej. Był akcjonariuszem Banku Gospodarczego i przewodniczącym jego zarządu. Wraz z innymi osobami utworzył kilka spółek akcyjnych i był ich współwłaścicielem²⁰.

Podsumowując, należy stwierdzić, że udział wychowanków sejneńskiego seminarium duchownego w tworzeniu niepodległej Litwy rozpoczął się znacznie wcześniej, jeszcze przed ogłoszeniem niepodległości Litwy. Było to związane z rozpowszechnianiem wówczas zabronionych druków w języku litewskim, uczestnictwem w działalności litewskich stowarzyszeń. Kilku duchownych bezpośrednio uczestniczyło w tworzeniu politycznych i gospodarczych fundamentów niepodległego państwa. Jeden z przedstawicieli diecezji sejneńskiej (augustowskiej) był członkiem Rady Litwy i podpisał Akt Niepodległości. Czterech księży było wybranych do Sejmu Ustawodawczego. Oddzielnym kwestią, którą warto by przeanalizować, jest udział księży pracujących w poszczególnych parafiach w tworzeniu struktur samorządowych.

tłumaczenie z języka litewskiego: Petras Maksimavičius

¹⁷ Por. tamże, s. 194-198.

¹⁸ P. Maldeikis, *Mykolas Krupavičius*, Chicago 1975, s. 478.

¹⁹ Por. *Lietuvos Steigiamojo Seimo...*, dz. cyt., s. 381-383.

²⁰ Por. tamże, s. 409-413.

Alumni of the Seminary in Sejny – Founders of Lithuanian National Independence

Summary

Seminary in Sejny was founded few years after the establishment of the Diocese of Sejny. This article presents the role of its students at the process of regaining independence by Lithuania. During the study at the seminary prospective priests were forming their national identity, so that they could be involved into the process of formation awareness of their parishioners. Students at the seminary were committed to the distribution of printed materials in Lithuanian language that were forbidden. They also took part in activity of Lithuanian associations. Some clergymen were committed to the process of creation of political and economic basics of Lithuania's independence. One of the representatives of the Diocese of Sejny (Augustów) was a member of Lithuanian authorities and had signed Act of Independence. Four priests were chosen to the Lithuanian parliament.

Key words: Diocese of Sejny (Augustów), Seminary in Sejny, Lithuanian independence, founders of Lithuanian independency.

Bibliografija

- Guzewicz W., *Sejneński ośrodek kościelny (wybrane zagadnienia)*, „Civitas et Lex” 2016, nr 2, s. 87-97.
- Jemielity W., *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872*, Lublin 1972.
- Jemielity W., *Zakonnicy w duszpasterstwie. Diecezja augustowska czyli sejneńska*, „Prawo Kanoniczne” 1998, nr 1-2, s. 149-171.
- Kaluškevičius B., Misius K., *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864-1904*, Vilnius 2004.
- Katilius A., *Buvusių vienuolių dalyvavimas Vygrių ir Seinų (Augustavo) vyskupijų pastoracijoje*, „Terra jatwezenorum” 2015, t. 7, s. 104-122.
- Katilius A., *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a.-XX a. pradžioje)*, Vilnius 2009.
- Krupavičius M., *Atsiminimai*, Chicago 1972.
- Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920-1922 metų) narių biografinis žodynas*, Vilnius 2006.
- Lupiński J., *Seminarium Duchowne w Tykocinie w latach 1769-1863*, Łódź 2011.
- Maldeikis P., *Mykolas Krupavičius*, Chicago 1975.
- Motieka E., *Didysis Vilniaus seimas*, „Lietuvių atgimimo istorijos studijos”, t. 11, Vilnius 1996.
- Šapalas K., *„Žiburio” draugija ir jos mokyklos*, Marijampolė 2009.
- Sawicki R., *Między ołtarzem a tronami obcych mocarstw. Biskupi diecezji wigierskiej – działalność pastoralna, społeczna i polityczna*, Warszawa 2018.
- Šmulkštys A., *Vilniaus konferencija ir krikščionys demokratai*, „Krikščionis demokratas” 1927, nr 3-5, s. 114-122.
- Staugaitis J., *Mano atsiminimai. II papildytas leidimas*, Vilnius 2006.
- Svirauskas A., *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940). Politinė galia ir jos ribos*, Vilnius 2014.
- Tyla A., *Lietuva prie Vasario 16-osios slenksčio*, Vilnius 2004.
- Vaitiekūnas S., *Justinas Staugaitis: vyskupas, politikas, tautos dvasios ir valstybės puoselėtojas*, Vilnius 2011.